

KORMÁNYOK ÉS CIKLUSOK

Partikularitás, univerzalitás és alternativitás
a parlamentáris kormányzatban

Gyulai Attila

(tudományos segédmunkatárs, MTA – Társadalomtudományi Kutatóközpont,
Politikatudományi Intézet)

ÖSSZEFOGLALÓ

A tanulmány a parlamentáris kormányzat retorikai kutatásaihoz kíván hozzájárulni. Arra igyekszik rámutatni, hogy nem csupán az egyes cselekvések és a parlamentarizmusra jellemző tudásforma fogható fel retorikai módon, de maga a kormányforma is, amennyiben az a pars pro toto elvét érvényesítve a szinekdoché trópusának logikája mentén szerveződik. A többségbe került pártok partikularitása a kormányalakítás során univerzalitással válik, olyan egészé, mely mindig megfogalmazódik, ugyanakkor sem nyelvi, sem politikai értelemben nem totalizálódhat véglegesen. A parlamentarizmus alternativitás-elve, a ciklusok váltakozása és az időbeli hatalommegosztás folyamatosan jelentkező ellentmondást épít a berendezkedés logikájába, melyben – elsősorban a kormányalakítások esetén – újra és újra tételezni szükséges a párt partikuláris pozíciójának meghaladását. Ez ugyanakkor lehetetlen, de konstitutív univerzalitásként érvényesül: a politikai nyelv logikája szerint jön létre, de e mentén fel is bomlik. A tanulmány ezeket a kérdéseket a rendszerváltás óta lezajlott kormányalakítási viták példáján vizsgálja.

Kulcsszavak: parlamentáris kormányzat ■ kormányalakítás ■
retorika ■ szinekdoché ■ alternativitás-elv

BEVEZETÉS

A kormányprogram-viták látszólag nem tartoznak a legizgalmasabb politikai események közé. Ha a rendszerváltás utáni kormányalakításokra gondolunk, messze nem körülöttük alakultak ki a legélesebb viták – sem a politika, sem pedig a politikatudomány területén. Ez nem is meglepő: a meglehetősen hozszadalmas, olykor több száz felszólalásból álló viták végkimenetele – a kormányfőről és a kormányprogramról szóló szavazás – alig volt kétséges, a miniszterelnök-jelölt expozéján túl pedig inkább kötelező gyakorlatokat mutatnak be a felszólaló kormánypárti és ellenzéki képviselők.

Mégis, akár választás, akár a parlamenti többség átrendeződése következtében kerül sor kormányalakításra, a képviseleti és ezen belül a parlamentáris rendszerek alapvető problémája jelenik meg bennük: politikai cselekvést igé-

nyel annak a fogalmi és intézményi különbségnek a kezelése, amely a kormányt alkotó párt (pártok) mint rész, és a kormányzat mint egész között húzódik. Az egymást váltó pártok és kormányok szintjén kontinuitás és diszkontinuitás kérdése is felmerül, egy következő szinten pedig a kormányzati rendszer egészének állandósága és változása is problémaként jelenik meg. Ettől válnak a látszattal ellentétben fontossá, a parlamentáris kormányzat alapjait érintő – politikai és politikaelméleti – problémává a kormányalakításról szóló viták.

Ebbe az irányba indult el Robert Michels, amikor a pártok és kormányok, kormányzatok közötti kapcsolatot mint *pars pro toto*-t igyekezett megragadni. A párt töredék, frakció: etimológiai és logikai értelemben a részhez kapcsolódik, de az általánosra irányul, végső célja az állammá, államivá alakulásban van (Michels, 1927: 753., 765.). Erősen kontextushoz kötött értelmezésről van persze szó, csakúgy, mint Carl Schmitt esetében, aki néhány évvel később a többség – tehát ismét csak egy rész – kormányra kerülésével kapcsolatban úgy fogalmazott, hogy az „hirtelen átalakul, már nem párt többé, hanem maga az állam” (Schmitt, [1932] 2006: 42.). Évtizedekkel korábban, teljesen más történelmi és intézményi kontextusban James Bryce az Egyesült Államok politikai rendszerét éppen az által különböztette meg az európai – parlamentáris – kormányzatoktól, hogy csak az utóbbiakra jellemző, nevesítve nála: Franciaországra, Olaszországra és Angliára, hogy emberek egy csoportja, bizonyos véleményt képviselve az egész kormány gépezete feletti irányítást megszerezi és a meghatározott véleményekkel összhangban működteti (Bryce, [1888] 1995: 259.). Deák Albert 1912-es könyvében pedig úgy fogalmazott, hogy „az egész kormányzati szellem és végrehajtói apparátus az uralkodó párt szolgálatában áll”, de a pártok emelkedése és bukása ellenére mégis lehetséges az „állami berendezkedés sértetlen épségéről” beszélni (Deák, 2005: 253.). Ismét eltérő politikaelméleti és történelmi összefüggésben Anthony Downs ugyancsak tanulságos leírást ad, amikor arról beszél, hogy a választásokon győztes párt az adott ciklus során „a teljes kormányzatot kontrollálja” és az alkotmányos keretek között „korlátlan szabadságot élvez”, attól fogva, hogy „átveszi a kormányzati hatalmat” (Downs, 1957: 11–12., 24.).¹ Giovanni Sartori pedig hivatkozik Bryce és Michels munkáira is, amikor felhívja a figyelmet arra, hogy éppúgy hiba lenne a két pozíció teljes asszimilációját feltételezni, mint a közöttük lévő kapcsolódások hiányát. A problémát jól jelzi, ahogyan megpróbálja egybefoglalni a két lehetőséget: bár a párt csak egy részt képvisel, de ennek a résznek pártatlanul (non-partial) kell közelítenie az egész felé (Sartori, [1976] 2005: 23., 35–36.). Az idézett tanulmányok tehát bár nagymértékben eltérő összefüggésben fogalmazódtak meg, egyaránt köthetők a *pars pro toto* elvhez.² Ugyancsak ehhez a problémához kapcsolódnak a pártkormányzat fogalmának értelmezései, amelyek bár több hullámban jelentek meg a politikatudományban (Mansfield, 1964; Katz, 1986; Blondel, 1995; Cansino, 1995; Andeweg, 2000;

Cotta, 2000), mégis egyaránt azt a problémát fogalmazzák meg, hogy a pártok és a kormányok között miként jönnek létre kapcsolatok, illetve e kapcsolatok hogyan módosítják a két pozíció előzetesen adott vagy éppen a kapcsolódás során létrejövő jelentését.

E tanulmány központi kérdése az imént említetteknel szűkebb és bővebb is. Szűkebb, mert az „etimológiai és logikai” értelemben vett alapproblémát megtartva, azt csak a parlamentáris kormányzat kormányalakításról szóló vitájával – és annak is csak egy szempontjával, a parlamentáris kormányzat ciklusaival – kapcsolatban fogalmazom meg. Ugyanakkor bővebb is, mert arra teszek kísérletet, hogy innen kiindulva felvethető legyen a parlamentáris kormányzat általánosabb érvényű vizsgálata: a kormányprogramokról szóló országgyűlési viták alapján a parlamentáris kormányzat egy lehetséges retorikai elmélete.

A következőkben azt vizsgálom, hogy a kormányalakítási viták során a felzólalók miként kezelték a ciklusok időben korlátozott keretei és a politikai cselekvés határai közötti különbséget. Milyen retorikai eljárások figyelhetők meg, amelyek célja az időbeli keretek rugalmassá tétele, a mozgástér bővítése volt. Ugyanakkor milyen retorikai, illetve politikai tényezők vezettek ezen törekvések elkerülhetetlen kudarcához? A kérdések megválaszolásához első lépésben az elméleti keret fogalomhasználatára térek ki, majd a ciklusok változásának jelentőségére a parlamentáris kormányzat keretei között, ezt követően pedig a retorika szerepét és ezen belül a *pars pro toto* elvnek megfelelő retorikai eljárás, a szinekdoché logikáját mutatom be. Az empirikus elemzésben az alapprobléma négy típusát mutatom be a rendszerváltás utáni kormányalakítások vitáin keresztül.

A PARTIKULARITÁS ÉS AZ UNIVERZALITÁS FOGALMA

Fogalmi értelemben a párt és kormány közötti kapcsolat partikularitás és univerzalitás közötti átmenetként, elmozdulásként ragadható meg. Nyilvánvalóan rendkívül terhelt fogalmakról van szó, használatuk tehát pontosítást és magyarázatot igényel. Mivel a későbbi retorikai magyarázat kifejezetten épít a *pars pro toto* elvre, hasznosnak tűnt olyan terminológiát választani, ami egyszerre képes folyamatosan emlékeztetni erre, valamint a párt fogalmának gyökereire is.

Partikularitás és univerzalitás pozícióinak megkülönböztethetősége nem statikus különállást, hanem dinamikus viszonyt takar, ami két lehetőséget foglal magában. Partikularitás és univerzalitás között tételezhető konfliktus és harmonikus összekapcsolódás. Az utóbbi esetben ezen túl pedig felmerülhet két újabb lehetőség: a partikuláris pozíciók feloldódása az univerzalitás-ban, valamint olyan módon való összekapcsolódásuk, amelynek során a részek

azonosíthatóak maradnak az egészbe való átlépésük után is. Fogalmilag tételvezhető ugyanakkor olyan viszony is, amelyben partikularitás és univerzalitás egyaránt mint partikularitások vesznek részt egy mindkettőjükhez képest magasabb egység létrehozásában.

A pártok és kormányok kapcsolatát tekintve megállapítható, hogy a partikuláris pozíciókat eleve az univerzalitásra való törekvés jellemzi, ez azonban csak átmenetileg érhető el, véglegesen nem stabilizálható pozíció. Ennek oka részben a politikai keretrendszer, a váltakozás, ciklusosság elvére épülő parlamentáris kormányzat, részben azonban maga a politikai nyelv, amely bármennyire is kizáró megkülönböztetésekre épül, sosem lehet képes véglegesen eltüntetni a másik pozícióját.

Az univerzalitás tehát szükséges, konstitutív, de kontingens és végső soron lehetetlen pozíció, mely sokkal inkább üres, jelentéssel feltöltendő hely, mint megformált, előzetesen is adott pozíció. A partikularitások univerzalitássá válnak, de ez utóbbi jelentését maguk felől határozzák meg, ilyen módon pedig már az elmozdulás mozzanatában is megkérdőjelezi azt a pozíciót, amely felé tartanak. Ugyanakkor a kiinduló pozíciókat sem lehet adottnak tekinteni, mert maguk is éppúgy lehetnek töredékesek, konstrukciók eredményei. Összességében a partikularitások további partikularitásokra bomlanak fel, az univerzalitások pedig további univerzalitások részeivé válnak. Partikularitás és univerzalitás kapcsolódásai szempontjából ennek az alaplíniázatnak a működését feltételezem a parlamentáris kormányzat keretei között.

A PARLAMENTÁRIS KORMÁNYZAT PARTIKULARITÁSA ÉS UNIVERZALITÁSA: CIKLUSOSSÁG ÉS AZ ALTERNATIVITÁS-ELV

A probléma szempontjából a parlamentáris kormányzatokra jellemző két alapvető elvet szükséges részletezni: a bizalmi elvet, tehát a kormánynak a parlamenti többségtől való függését, valamint az alternativitás-elvet, amely a többség és a kisebbség potenciális váltakozására éppúgy vonatkozik, mint egy adott cikluson belül a vitahelyzetre, vagyis a parlamentarizmusra jellemző tudáskonceptióra.

A kormányformák tipológiája az egyik leginkább kézenfekvő és szokásos kiindulópontja a parlamentáris kormányzat bemutatásának. Ezáltal az is érdekeltehető, hogy az eddigiekben tárgyalt fogalmi probléma nem csupán kapcsolódik ide, mellékes adalékként bővítve talán a parlamentáris kormányzattal kapcsolatos tudást, de egyenesen a tipológián belüli elválasztás egyik legfontosabb kritériuma. Nem új meglátásról van szó azonban, hiszen James Bryce-nak a bevezetőben idézett definíciója éppen erről szól, és ha nem parlamentáris és elnöki rendszerek között, hanem parlamentáris és hatalommegosztásos kormányzatok között teszünk különbséget, az előbbire jellemző fúzió,

összeolvadás a törvényhozás és a végrehajtás között világossá teszi a tanulmányban felvetett kérdés helyét.

A két kormányzati forma közötti meghatározó különbség természetesen az, hogy a kormány függ a parlamenti többség bizalmától, míg ilyen kritérium a hatalommegosztásos berendezkedésben nincs. Az eltérő modern parlamentarizmus-definíciók (ld. pl. Strøm, 1995: 52-53; Lijphart, 1999: 117.; von Beyme, 2000: 9-10.; Laver, 2006: 122.; Müller-Bergman-Strøm, 2006: 9-10.) ebből a szempontból egy irányba tartanak. A jellemzőkről szóló listák tartalmazzák a kormány parlamenti felelősségét és az ezt intézményesítő tényezőket: a bizalmi és bizalmatlansági szavazást, a parlament formális vagy informális beiktatási szerepét a kormányalakítás során. A parlamentarizmus történeti azonosságát a kormányzati felelősség kritériuma biztosítja a XVIII. századtól kezdve (Szente, 2011: 140.; Pesti, 2002: 23.). A parlamenti kiválasztásra épülő definíciókkal kapcsolatban fontos megjegyezni, hogy nem feltétlenül aktív döntésről van szó: különböző politikai rendszerekben a kiválasztás eltérő eljárásokban, szabályokban kaphat szerepet, formális értelemben akár el is maradhat. Ehelyett a kormány parlament általi tolerálása lehet az a kritérium, amely megőrzi a kormány parlamenti elszámoltathatóságának és felelősségének elvét, ugyanakkor eltekint a választás konkrét formájától (Müller-Bergman-Strøm, 2006: 11-12.).

Miközben Magyarországon formális és aktív kormányalakítási eljárásról beszélhetünk, létezik tehát a beiktatási szavazás intézménye, kérdés, hogy érvényes lehet-e a parlamentáris kormányzat itt kifejtett logikája, amikor legalább ilyen elterjedt az a modell, ahol az új kormány létrehozásának nincs ilyen kritériuma.³ A válasz a pozitív és negatív parlamentarizmus megkülönböztetéséből kiindulva adható meg. Pozitív kormányalakítási szabályok és gyakorlat esetében az elv az, hogy a kormánynak meg kell szereznie a parlament támogatását, egyes országokban a koalícióknak legalább relatív többséget kell szerezniük (Bergman, 1993: 57). Negatív kormányalakítási szabályok esetében az alapelv az, hogy a kormány megtartja hatalmát mindaddig, amíg nincsen többségi, ellene szóló (bizalmi) szavazás, így nem a kormánynak kell bizonyítania, hogy megszerezte a parlament támogatását, hanem a parlamentnek kell bizonyítania, ha nem tolerálja a kormányt (Bergman, 1993: 57).

A beiktatási szavazást a szerzők egy része kifejezetten le is értékeli a bizalmi és bizalmatlansági szavazások különböző formáihoz képest, de éppen ez teszi lehetővé, hogy a partikularitás és univerzalitás közötti átmenet szempontjából minden parlamentáris kormányzat közös kategóriába kerülhessen. Laver (2006: 122.) szerint a parlamentáris kormányzatok két kiemelkedő pontja a bizalmi/bizalmatlansági szavazás és a beiktatási szavazás, de közülük az első az alapvető, sőt, bizalmatlansági szavazás nélkül parlamentáris kormányzatról nem is lehet beszélni. A beiktatási szavazás ugyanakkor – ahol alkalmazták – a későbbi bizalmi szavazások tesztje, előképe, abból kiindulva, hogy

a kormányzáshoz szükség van a potenciális bizalmi szavazások megnyerésére (Warwick, 1994: 27.; Laver, 2006: 123.). Miközben tehát távolról sem része alkotmányos előírásként minden parlamentáris kormányzatnak a beiktatási szavazás, valamilyen módon mégis minden kormány szembesül vele egy lehetséges bizalmi szavazás formájában (Strøm–Budge–Laver, 1994: 311.; Laver–Shepsle, 1996: 48.).

A többségi elv, a többségi szavazás legitimációs eljárásként működik és magát a berendezkedést stabilizálja, de ez a stabilizáció éppen abban ragadható meg, hogy intézményesíti az alternativitás elvét. A többségi döntés éppen attól politikai döntés, hogy nem végleges igazságokat állapít meg (Kluxen, 1983: 212.). Ebből viszont következik, hogy a mindenkori kisebbség az ellenzék része, alapeleme a parlamentáris kormányzatnak, a pártok pedig váltópártként ismerik el egymást (Kluxen, 1983: 213., 244.). Ebből a szempontból a váltakozást intézményesítő kormányzati forma kontinuitásra épül, de ez éppen az idődimenzió miatt töredékes és esetleges a kontinuitás (Kluxen, 1983: 215.). A parlamentáris kormányzat pedig úgy lesz az univerzalitás megteremtésére irányuló kísérlet, hogy miközben a kormány és az ellenzék dualizmusára épül, ez nem pusztán partikularitások szembenállását, hanem azokat az univerzalitásban feloldó megközelítést is jelenti.

Az alternativitás-elv a parlamentáris kormányzatok belső politikai kontingenciáját és külső stabilitását, a váltakozást és az állandóságot kapcsolja tehát össze. Kari Palonen (2008) hívja fel arra a figyelmet, hogy így az alternativitás-elv a politikusok számára a parlamentarizmus eredendő időhöz kapcsoltságát teszi láthatóvá és megoldandó politikai problémává. A ciklusok váltakozása, önmagukban vett univerzalitása és egymáshoz képesti partikularitása azonban csak az egyik tényező. Az alternativitás-elv ugyanis a parlamentáris kormányzat belső működési logikáját úgy világítja meg, hogy az egymással vitatkozó többség és kisebbség – egyébként időben korlátozott – cselekvését egy adott cikluson belülről kivetíti a következő ciklusokra is, a kisebbséget potenciális többségként, a többséget pedig potenciális kisebbségként meghatározva a váltakozáson belül. Az alternativitás-elv, a ciklusosság összességében a parlamentáris kormányzat univerzalitása alatti váltakozást mint politikai és retorikai elvet érvényesíti, úgy, hogy az mind az időbeliségre, mind pedig a vitában megjelenő szembenálló tudásra vonatkozik.

RETORIKA A PARLAMENTÁRIS KORMÁNYZATBAN: A GYAKORLAT ÉS A MŰKÖDÉSI ELV

Az alternativitás-elvben, a ciklusok váltakozásának parlamentáris logikája retorikai elvvé válik. A parlamenti vitahelyzet, az adott és a potenciális többség konfliktusa egyszerre intézményesíti a parlamenti vitaeljárásokat, az egy adott

cikluson belüli folyamatokat tehát, valamint a cikluson túli váltakozás lehetőségét.

Ha elméletileg is túllépünk az igazságkereső parlamenti diskurzus XIX. századból származó modelljén, a retorika parlamentáris kormányzatban betöltött szerepe jóval gazdagabbá válik. A parlamenti vita az ellentmondás, az eltérő vélemények, a pró és kontra érvelés, a konfliktus intézményesítése (Palonen, 2008: 200.; Bayley, 2004: 7.). Retorika és parlamentáris kormányzat viszonyára a tudás perspektivikus elrendeződése jellemző. Ebben a megközelítésben a parlamenti vita célja nem az, hogy a képviselők meggyőzése során megváltozzanak a többség és kisebbség közötti erőviszonyok, hanem az, hogy a többségi álláspont megalapozottsága vitathatóvá váljon (Palonen, 2008: 147., 151.). Bayley szerint a parlamentek verbális tevékenysége közel sem redukálható a döntéshozatalra: a parlament az a hely, ahol a kormány és az ellenzék indokolja, illetve bírálja a javaslatokat, ahol érdekeket jelenítenek meg és képviselnek, ahol a politikusokat társaik, saját pártjuk és a médián keresztül a választók megítélhetik (Bayley, 2004: 9.). Ebben az értelemben a parlamentáris kormányzatban a retorika szerepe éppen hogy nem a viták lezárása, az ügyek egyszer s mindenkorra való eldöntése, hanem a vitathatóság, az alternatívitás fenntartása.

Parlamentarizmus és retorika kapcsolatának vizsgálatában zsákutca tehát az egyoldalúan csak a meggyőzésre irányuló retorikafelfogás. Semmivel sem kevésbé politikai jelentőségű a retorika tropológiaként, vagyis episztemológiaként való felfogása, amely a jelentések tételezését állítja középpontba azon az alapon, hogy „nem létezik a nyelv nem retorikus ‘természetessége’” (Nietzsche, 1997: 21.), ami azt jelentené, hogy létezik a szavak jelentésének valamiféle „nullfoka”, amelyhez képest a retorikus működésmód elhajlásként értelmezhető (és mint ilyen leleplezhető, majd eltávolítható). Ebből persze az is következik, hogy a trópusok – metaforák, metonímiák és a továbbiak – nem pusztán másodlagos fontosságú retorikai eszközök, nem a beszéd ékítményei, hanem a nyelv alapvető és kiküszöbölhetetlen vonásai. Ennek közvetlen politikai következményei vannak: a jelentéskülönbségek így ugyanis nem eltüntethetőek valamiféle eredeti vagy tényleges jelentésre történő visszautalással, mert az úgynevezett eredeti jelentések ugyancsak trópusok (ráadásul maga a „visszautalás” is retorikai karakterű gesztus).

Ez azonban nem a meggyőzés felszámolását, a retorika elméletéből vagy gyakorlatából való kiiktatását jelenti. A retorika kettős természetű, meggyőzés (performativitás) és tropológia egyszerre, a kérdés, hogy milyen viszony van a kettő között. Paul de Man retorikaelméletéből kölcsönözve a választ, olyan megoldáshoz juthatunk, amely nem csupán értelmezhetővé teszi a retorika megváltozott és elméletileg felülvizsgált szerepét a parlamentarizmusban, hanem bevezeti a trópusok episztemológiai logikáját is, amire ahhoz van szükség, hogy a *pars pro toto* elvét annak valódi jelentőségében ragadhassuk meg.

De Man szerint a trópus és meggyőzés között állandó és megszakíthatatlan átmenet létezik.⁴ Első lépésben tehát egy olyan tételezés, amely alapvetően a természetes, eredeti jelentésekre vissza nem vezethető trópusokat hozza működésbe, de mivel ezek episztemológiailag véglegesen nem megítélhetők, a következő lépésben éppen annak érdekében lép működésbe a meggyőzés, hogy a tételezés – nem eldönthető – igazságát elfogadtassa. Egy következő lépésben azonban éppen a meggyőzés kritikájaként ismét a trópus szintjére való visszacsúszás (*relapse*, de Man, 1996: 136.) következik be, a folyamat tehát nem lezárható, vagyis a Palonen által említett vitathatóságot fenntartja. Nem a tropológia és nem is a meggyőzés totalizálódik tehát, hanem a kettő közötti megszüntethetetlen átmenet.

Ez az átmenet érvényesül a kormányalakítás során a párt partikularitásából a kormány(zat) univerzalitásába való elmozdulás során. Tropologikusan tételeződik ugyan a résznek az egészszel való egysége (pl. a kormány a nép kormánya, minden magyar kormánya, a jövő kormánya), de ezt semmiféle valódi jelentésre nem lehet visszavezetni, így performatív kijelentéssé válik, amelyet azonban más részek (és a kijelentés saját partikuláris logikája) felbontanak, visszahelyezve a diskurzust a trópus igazságának vagy hamisságának szintjére, melyről persze csak performatív módon tudnak nyilatkozni.

A SZINEKDOCHÉ RETORIKÁJA

A *pars pro toto* a retorikában a trópusok egyik fajtájaként ismert, bevett meghatározása szerint szinekdoché (lásd pl. Nate, 2006). A meghatározás – amelybe beletartozik fordítottja, a *totum pro parte* is, valamint a faj-nem közötti átvitel is – terén bizonytalanságot okoz ugyanakkor az, hogy a retorika története során a szinekdoché hol nem is létezett, funkcióit egyszerűen más trópusokhoz sorolták, hol egyenesen az elsőszámú szóképként határozták meg, illetve egyes vélemények szerint funkciói olyan tágan határozhatóak meg, hogy ennek következtében már pusztán a nyelv egyik nem retorikai jellemzőjét takarja (Seto, 1999; Nerlich, 2010).

A leszűkítő meghatározásokkal szemben egy hagyományos, időben évtizedekkel korábbi, de ugyancsak az „új retorikákhoz” sorolható megközelítés nem csupán megőrzi a szinekdoché önálló státuszát, de egyenesen központi jelentőséget is tulajdonít neki a nyelv episztemológiai szerepét tekintve.

Four Master Tropes című, eredetileg 1941-ben megjelent tanulmányában Kenneth Burke metafora, metonímia, szinekdoché és irónia egymáshoz való viszonyával és episztemológiai szerepével foglalkozik. Minden trópushoz hozzárendeli az annak megfelelő helyettesítő használatot: a metafora a valamit valami másként látni perspektivikusságát jelöli, a metonímia egy érzéki jelenség fogalmi redukcióját, a szinekdoché a redukcióval ellentétesen a reprezentációt és az extenzivitást, az irónia pedig az egyes trópusok közötti dialektikus

viszonyt.⁵ Burke két példát emel ki a szinekdoché működési logikájának bemutatására: a mikrokozmosz és a makrokozmosz közötti retorikus azonosítást, valamint a politikai képviselő elméleteit. A szinekdoché valódi jelentősége ugyanakkor abban mutatkozik meg igazán, ahogyan Burke azt az elsőszámú trópusá, a retorika általános paradigmájává emeli. Miután ugyanis a szinekdoché a metonímia reduktív funkciójával ellentétesen, reprezentatív és egyúttal extenzív módon érvényesül, a nyelv valósággra vonatkozásának definitív módjává válik (Tell, 2004: 44.).

Burke nyomán a szinekdoché felfogható a retorika általános paradigmájaként, ami viszont megalapozottabbá teszi a parlamentáris kormányzat retorikai megközelítését is, hiszen nem csupán egyetlen trópus szinte véletlenszerű funkciói tárulnak így fel, hanem a politikai cselekvés, politikai berendezkedés és nyelv, illetve retorika közötti mélyebb kapcsolatok is.

AZ ALTERNATIVITÁS-ELV ÉRTELMEZÉSE A KORMÁNYALAKÍTÁSRÓL SZÓLÓ VITÁKBAN A RENDSZERVÁLTÁSTÓL 2010-IG

A parlamentáris kormányzat a Kluxen által említett nem végleges igazságok tudáshelyzetében való kormányzást és váltakozást valósítja meg, a kormányforma logikája tehát analóg a retorikai tudással. A parlamentáris kormányzat lényege szerint pro tempore kormányzati forma, működésére alapvetően éppen az jellemző, hogy a politikai kérdéseket időbeli ügyekké fordítják át (Palonen, 2008: 17.), ami azt is jelenti, hogy ebben a berendezkedésben a hatalommegosztás nem szinkron, hanem diakrón módon érvényesül. A beiktatási szavazás és a döntést megelőző vita nyilvánvalóan eleme a parlamentáris kormányzat belső temporális szerkezetének, ugyanakkor legalább ennyire strukturálója is. Olyan retorikai esemény, amely egyszerre van belül és kívül a rögzített rendszerhez képest, hiszen belülről, a parlamenti eljárások által szabályozottan hoz döntést a kormányról, ugyanakkor éppen ezáltal válik képessé arra, hogy a parlament működésének temporális szerkezetét, például az ügyek dinamikáját vagy a ciklushatárok jelentőségét újrafogalmazza. Ez a kettősség, az ehhez való viszony kialakítása a tétje a kormány létrehozásáról szóló parlamenti vitának.

A retorikai elemzés – amely nem egyes trópusok felbukkanását igyekszik regisztrálni a szövegekben, hanem az eddigiekben vázolt szinekdochikus logikát – a következő kérdések köre épül: (1) hogyan értelmezték a felszólalók az adott ciklus időbeli kereteit? (2) hogyan értelmezték a felszólalások az adott cikluson kívüli idővel, más ciklusokkal való kapcsolatot? (3) milyen eszközökkel fogalmaztak meg univerzalitás-törekvéseket? (4) milyen módon merült fel a berendezkedésen belüli ciklusosság kiterjesztése magára a berendezkedésre, a parlamentáris kormányformára vonatkozóan is? (5) milyen nyelvi, formai és

tartalmi, azaz politikai tényezők okozták a partikularitásból az univerzalitásba való átlépés részlegességbe való visszacsúszását, a jelentés totalizálódásának lehetetlenségét?

A rendszerváltás utáni kormányalakítások során a miniszterelnök-jelöltek, valamint a leendő kormánypárti és ellenzéki országgyűlési képviselők is előszeretettel léptek túl annak az adott ciklusnak a partikuláris időbeli keretein, amelyben beszéltek, hogy akár több ciklusra szólóan, akár egyenesen történelmi vagy időtlen léptékben rögzítsék a létrejövő kormány pozícióját. A kormányalakításról szóló vitákban (kormányprogram-viták és a 2009-es konstruktív bizalmatlansági indítvány vitája) összesen 62 olyan felszólalás, illetve szövegrészlet található, amelyek valamilyen módon reflektálnak a ciklusosságra, illetve a parlamentáris kormányzat alternativitás-elvére a ciklusok partikularitásával és univerzalitásával kapcsolatban. Miközben a felszólalók aktuális vitát folytatnak, konkrét érvekkel konkrét helyzetek alakítására törek-szenek, arról is beszélnek, hogy az, amit tesznek, milyen keretek között zajlik. Határhelyzetekről van tehát szó: szabályalkalmazás közben szabályértelmezés is történik. Az alábbi elemzés – terjedelmi és elméleti okokból – ezekre a határhelyzetekre koncentrálnak.

Az univerzalitás-törekvések alapmintái

Gyurcsány Ferenc egy 2006-os és Hoffmann Rózsa egy 2010-es felszólalásának részleteit egymás mellé téve azonnal láthatóvá válik, hogy a keretek – a ciklusosság – értelmezését hogyan hatja át partikularitás és univerzalitás retorikája.

„Demokratikus kormányok jönnek és mennek, ez az élet rendje. Az az élet rendje, hogy az emberek választanak, hogy kire bízzák a kormányzást, és közben mások kritikával folyamatosan arra kényszerítik a kormányzókat, hogy újra és újra megkérdézzék maguktól, hogy jó úton járunk-e, alternatívát mutatnak a sokaságnak, és készülnek arra, hogy előbb-utóbb majd ők fognak kormányozni. Nyilván így fog történni: hogy a kormánypártiak arra készülnek, hogy sokáig fognak kormányozni, az ellenzék meg arra, hogy mielőbb visszatér a hatalomba, ez így van rendjén.” (Gyurcsány, 2006)

„Itt az, hogy kurzus vagy ciklus: minden egyes politikai erő értelemszerűen szeretne hosszú távra berendezkedni. Ez tehát nem érv, hogy itt egy olyan kormányprogram készült, amely a célokat határozza meg, egy víziót válasz föl, és nem az eszközökből indul ki. A korábbi, a négy évvel ezelőtti kormányprogram szépen egymás mellé felsorolta a tennivalókat, azaz az eszközöket, de a fától nem lehetett látni az erdőt, nem volt az egész felett egy olyan ernyő, hogy egyáltalán milyen úton megy az országunk, mi a cél, hová akarunk elérni. Ez a kormányprogram a rend, az egészség, a munka, az otthon és a család gyűjtőszavaival mind felvázolta azt, hogy milyen országot akar, és ehhez szükség van az oktatás, az egészségügy, és sok minden más újjáépítésére. Ez mind szerepel a programban.” (Hoffmann, 2010)

A gyökeresen eltérő politikai kontextus mellett is meghatározó a kiindulópont azonossága. Mindkét felszólalás a ciklusok potenciális váltakozását feltételezi, az alternativitás-elv általános érvényessége (univerzalitása) mellett ugyanakkor azonnal megfogalmazódik az egyes kormányok, partikularitások kiterjesztő logikája is. A „sokáig”, illetve „hosszú távon” való kormányzásra törekvés az idődimenzió kiterjesztése által az alternativitás-elvvvel egy másikat állít szembe: a ciklusok váltakozásának univerzalitása mellett az egyes kormányok partikuláris pozíciójának meghaladása is megjelenik, vagyis a partikularitásból az univerzalitásba való átmenet mint a parlamentáris kormányzat általánosan érvényes logikája, mint univerzális elv. Ugyanezek a szerkezeti elemek a kontextust szorosabban figyelembe vevő olvasat esetén más státuszba kerülnek. Gyurcsány Ferenc az újraválasztott koalíció miniszterelnök-jelöltjeként úgy beszél az alternativitás-elv „nyelvén”, hogy az aktuálisan nem érvényesült, Hoffmann Rózsa ugyanakkor a 2010-es kormányalakítás sokat vitatott „rendszeralapító” törekvéseit védi, azonosítva egymással ciklus és kurzus fogalmait. Ezzel azonban – és itt a ciklusosság értelmezésének alapvető problémája válik láthatóvá – valójában nem a ciklusok váltakozásának univerzalitását tételezi, hanem az adott ciklus önmagában vett univerzalitását, és ehhez kapcsolódóan jelent meg a hosszabb távra való törekvés iménti szempontja. Mindez Hoffmann felszólalásában ráadásul a kormányprogram műfajával kapcsolatos, ciklusokon átívelő implicit vitához vezet: a KDNP-s politikus éppen azáltal érvel az általa támogatott programnak az ellenzék által kritizált általánosságai mellett, hogy azzal a négy évvel korábbi kormányprogram pusztán egymás mellé helyezett eszközeit állítja szembe, amelyek nélkülözték az általános célkitűzést. A logikát kibontva tehát: csak olyan partikularitások (kormányok) hivatottak már az első pillanatban univerzalitás-törekvés (a cikluson való túllépés igényének) megfogalmazására, amelyek programjukat is ezzel analóg módon képesek megfogalmazni („Ez mind szerepel a programban”). A kormányprogram tematikus univerzalitása ebben az értelemben a partikuláris kormány időbeli univerzalitás-törekvését is képviseli, a kormányprogram így a rész–egész közötti átmenetet tételező trópus pozíciójába kerül. A szinekdoché által megjelenített átmenet ugyanakkor nyilvánvalóan nem totalizálódhat, méghozzá éppen amiatt, mert a kormányprogram tételezett – tartalmi és formai – univerzalitása viszonyított univerzalitás, jelentése a korábbi kormányprogrammal való összevetéstől függ. Politikai értelemben a kormányzat időbeli keretein való túllépési kísérlet, a parlamentáris kormányzat alternativitás-elvének relativizálása itt azért maradt szükségképpen töredékes, mert az érvelésben mégis abból indult ki, amin túl kívánt lépni.

Töredékes ciklusok

A parlamentáris kormányzat szempontjából a legkritikusabb határhelyzetet azok az esetek jelentik, amikor – a választói felhatalmazás megújítása, válasz-

tások nélkül – új kormány megalakítására kerül sor. 1993, 2004 és 2009 három különböző esetet jelentenek közjogi szempontból éppúgy, mint a politikai kontextust tekintve. Antall József halála, Medgyessy Péter lemondása és a 2009-es konstruktív bizalmatlansági indítvány ugyanakkor egyaránt felszínre hozták a ciklusosság problémáját, ezúttal azonban nem csupán az volt a kérdés, hogy a négyéves ciklusok hogyan viszonyulnak egymáshoz, hanem az, hogy az egyes kormányok egyazon cikluson belül hogyan voltak értelmezhetőek egymáshoz képest.

A cikluson átívelő kormányzás Gyurcsány (2006) és Hoffmann (2010) alapján bemutatott mintáihoz képest a ciklus közben létrehozott kormányok vitái nem mutatnak eltérést. Attól, hogy adott esetben csupán száznapnyi időre szól a kormány megbízása,⁶ a cikluson túlra irányultság a többség retorikájában minden alkalommal jelen volt, méghozzá láthatóan éppen azért, hogy a „maradék időben” tevékenykedő kormány teljessége (a cselekvőképesség szempontjából) megalapozható legyen.

A Boross-kormány kormánypárti értelmezésében így egyszerre jelent meg a folyamatosság markáns felvállalása (Boross, 1993; Kónya, 1993), a ciklus egészében való gondolkodás és – az ellenzék álláspontjával szemben⁷ – az általában vett ciklusosság partikularitása, azaz ebben az esetben: kereteinek meghaladása, a kormányzás. 2004-ben a folyamatossággal szemben viszont éppen a változást emelték ki a kormánypárti felszólalók: a miniszterelnök-jelölt legfeljebb a célok és elvek szintjén tételezett azonosságot a Medgyessy-kormánnyal (Gyurcsány, 2004), a koalíciós partner frakcióvezetője pedig a politika önkorrekciós képességéről beszélt (Kuncze, 2004). Az iránymódosítás retorikája, ami a kormánypárti felszólalásokat ekkor leginkább jellemezte, persze a ciklus univerzalizálása, a négy év egésze felől tételezte a váltakozó kormányok különbségét, de ez persze jóval hangsúlyosabb volt az ellenzéki felszólalásokban, amelyek a különbözőség helyett a folyamatosságot emelték ki (Áder, 2004; Dávid, 2004).

Más közjogi és politikai kontextusban, a 2009-es konstruktív bizalmatlansági indítvány idején, miközben a miniszterelnök-jelölt korlátozott időbeli és tematikus mandátumról beszélt, és igyekezett kiemelni a ciklust a kormányalakítás ismert politikai logikájából (Bajnai, 2009), a többség biztosításában (ha a kormányban nem is) résztvevő SZDSZ képviselője éppen ezt tekintette a cikluson túlmutató politikai érdekekkel való szakítás lehetőségének és követelményének (Kóka, 2009).⁸ Míg az előbbi szempont az adott ciklus univerzalizálásának retorikájára épül, az utóbbi éppen a kormány, a cikluson belüli partikularitás általánosságát tételezi, ezúttal abból a szempontból is, hogy az távol kell hogy álljon a pártviszonyoktól. A részlegességtől az egészig irányuló átmenetben a ciklus közben választott kormányok megkettőzik a ciklusosság eredeti kereteit: a korlátozott időbeliség nyíltabban tematizálódik a felszólalásokban,

mint a teljes ciklust töltő kormányok esetében, de ahhoz hasonló módon az érvelésben – legalábbis kormánypárti oldalon⁹ – legalább olyan szerepet kap a ciklus egészére és az azon is túlnyúló cselekvési, érvényességi igény. A szinekdochikus retorika azonban eltérő lehet attól függően, hogy a ciklus így létrejövő univerzalitása az egymást követő kormányok mint részek egymást kiegészítő módján jön létre, mint 1993-ban vagy éppen azáltal, hogy különbség tételeződik közöttük, mint 2006-ban és 2009-ben. A jelentés teljességére irányultság és ennek visszacsúsztatása a partikularitások sorozataként, valamint az univerzalitások egymásra épülésében jelenik meg. Az alternativitás-elv maga is szinekdochikus szerkezetűvé válik: érvényesül a cikluson belül és a ciklusok között is, mindkét irányban megbontva tehát partikularitás és univerzalitás pozícióinak önálló és adotttnak tűnő jelentését.

Összekapcsolt és szétválasztott ciklusok

Maguk a ciklusok is partikularitásként jelentek meg azokban a helyzetekben, amikor a kormányalakítási vita során kapcsolat tételeződött két olyan parlamenti ciklus értelmezése között, amelyek egymástól elválasztottan, ugyanakkor különbségük felett is összevontan voltak hivatva meghatározni egy adott helyzet jelentését. Egy 1998-as kormánypárti felszólalás szerint például az Orbán Viktor által benyújtott program „az Antall József és Boross Péter vezette, 1990 és 1994 között megkezdett rendszerváltoztató folyamat folytatására és befejezésére” jelent garanciát (Balsai 1998), ami egyszerre jelenti az aktuális kormányzás partikularitását és univerzalitását: előbbit azért, mert az aktuális jelentést egy hozzá képest független egészből vezeti le, utóbbit pedig azért, mert mégiscsak az aktuális ciklus az, ami rendszerszintű beteljesítését jelenti a kezdőpontban meghatározott programnak. Nem az evidens kimondása, hanem az egymást követő partikuláris ciklusok kapcsolatának tételezése az értelme egy 2002-ben ellenzékié váló képviselő szavainak: „négy év polgári kormányzás után ma már nem lehet ott folytatni, mint '98-ban lehetett volna” (Harrach 2002). Az előző felszólaláshoz hasonlóan az időben korábbi ciklus itt is univerzális viszonyítási pontként érvényesül, hogy az alakuló Medgyessy-kormány részlegességét tételezze és teljességre törekvését – vagyis cselekvőképességét – korlátozza. Értelemszerűen az ellenzéki felszólaló az aktuális kormányzás jelentésének szinekdochikus áthelyezését már nem teszi meg: az 1998-as Balsai-felszólalás második mozzanata (egy korábbi kormányzati ciklus programjának egy későbbi ciklusban való beteljesítése) a négy évvel későbbi eltérő erőviszonyok között az ellentétes oldalon, a miniszterelnök-jelölt felszólalásában jelenik meg: „Minden eddigi kormánynak történelmi küldetése volt. Az elsőnek a demokrácia kereteit kellett megteremtenie. A másodiknak szilárd alapokra kellett helyeznie a gazdaságot. A harmadiknak a nemzeti hitünket és azonoságtudatunkat kellett megerősítenie. E feladatukból sokat teljesítettek a kormányok, de sok még az adósság is.” (Medgyessy, 2002)

Ugyan a miniszterelnök-jelölt tételesen nem mondja ki, de partikuláris ciklus-értelmezéséből következik, hogy kormányzása nem csupán folytatása a megelőző ciklusoknak. Mivel azoknak szerinte eleve meghatározott céljai voltak, saját időszaka nem csupán kiegészítése azoknak, hanem egyszerre partikuláris feladataik beteljesítése, valamint magának a váltakozás értelmének is a betetőzése. Ez utóbbi szempont a felszólalás egy másik szakaszából válik láthatóvá, ahol az alternativitás-elv kap sajátos értelmezést: *„Az elmúlt tizenkét évben mindegyik meghatározó politikai erőnek alkalma volt kormányozni – bizonyíthatott. És a magyar választók többsége úgy döntött, hogy a szocialisták és a szabad demokraták koalíciója az első, amely újra bizalmat kap.”* (Medgyessy, 2002)

A váltakozás és partikularitás integrációja nem egyszerűen egy újabb váltásként tételeződik, hanem minőségi áthelyeződésként, ami egybefogja, felülírja a korábbi váltakozásokat, az alternativitás-elv tehát nem mint a parlamentáris kormányzat elve jelenik meg univerzalitásként (az egyes kormányokat átfogó berendezkedés jellemzőjeként), hanem mint ami egy adott partikuláris ciklus jelentését képes univerzalitássá átformálni. Az adott kormányzati ciklus tehát a parlamentáris kormányzat jelentésének egészével válik azonossá, világosan láthatóvá téve a szinekdochikus retorika szerepét, a trópus logikája azonban az ellenkező irányban is érvényesül két szempontból is. Mint Medgyessy Péter ugyanitt fogalmaz, a választók a ciklusok korábbi váltakozásának tapasztalatával immár „nem az ismeretlen javára utasítottak el valami ismeretet”, hanem úgy döntöttek, hogy „a nemzeti közép kormánya szolgálja az országot” (Medgyessy, 2002), ami a ciklusok váltakozásának betetőzéseként ugyan integratív törekvésre utal, de mégsem univerzalitásként, hanem a politikai tér egy meghatározott szeleteként jelenik meg. Egy ennél absztraktabb értelemben, a kormányformák szintjén pedig éppen az válik láthatóvá, hogy a rendszer megerősítése, stabilizálódása („ezzel befejeződött a rendszerváltás a választók lelkében”, Medgyessy, 2002) egy partikuláris kormánykoalíció melletti döntés következménye, amivel egyszerre idéződik fel, hogy egy univerzalitás (a parlamentáris kormányforma) része lehet más „univerzalitások” sorozatának (további potenciális berendezkedések között, amit a rendszerváltás fogalma idéz fel), valamint az, hogy az adott univerzalitás pozíciója végső soron egy partikularitás függvénye.

Részben hasonló retorikával emelkedett ki a rendszerváltás óta eltelt időszakból a 2010-ben kezdődött ciklus is a kétharmadot szerzett többség szempontjából. A választás – ahogyan Navracsics Tibor fogalmazott – a megelőzőkhöz hasonló módon az ország irányításáról és jövőjéről szólt, „mégis, ez a hatodik választás kiemelkedik a sorból” (Navracsics, 2010). A felszólalás itt pusztán egy adott ciklus szokásos kormánypárti retorikájára emlékeztető módon emeli ki a létrehozandó kormány jelentőségét, ez azonban egy másik – ugyancsak rendkívülinek tételezett – ciklussal való összehasonlítás során ismét egyszerre tételez partikularitást és univerzalitást: ahogyan az 1990-es,

a 2010-es is „alapozó választás” volt (Navracsics, 2010). Rendszeralapító, tehát univerzális, de több rendszeralapítás között egy, tehát partikuláris. A 2010-es kormányalakításról szóló vitára egyébként is jellemző „rendszerültó retorika” megalapozását ebben az esetben a korábbi ciklussal való összevetés jelenti: a 2010-es kormányzati ciklus jelentése azáltal totalizálódik, hogy egyike lesz a partikuláris rendszeralapításoknak.

A ciklusok határainak megerősítése

Végül határhelyzetet jelentenek azok az esetek is, ahol első látásra a felszólalóknak nincs szándékában a fentiekhez hasonló univerzalizásra törekvést megfogalmazni, és a váltakozás potenciális állandóságából, az adott ciklus partikularitásából, a parlamentarizmus látszólag szó szerinti értelméből indulnak ki. A parlamentáris kormányzat szinekdochikus retorikai logikája azonban éppen abban mutatkozik meg, hogy ezekben az esetekben is tetten érhető a két pozíció közötti átmenet.

A rendszerültás kontextusa és a parlamentáris kormányzat alapvető logikája egyszerre jelent meg Antall József felszólalásában, amikor miniszterelnök-jelöltként felvetette annak lehetőségét, hogy a kormány esetleg nem tölti ki „nem éli meg megbízatásának teljes időszakát” (Antall, 1990). Hogy nem csupán a kormány iránti parlamenti bizalom cikluson belüli változásának elvi lehetőségéről, az alternativitás-elv univerzalizálásáról beszélt, azt jelzi a kijelentés partikuláris kontextusa: „[a következő kormány] sem lesz könnyű helyzetben, s a következő kormány sem tudna ennél könnyebb politikát folytatni vagy jobbat ígérni a magyar népnek” (Antall, 1990). A szövegrészlet nem csupán egyszerre szól tehát az aktuális kormányról és a kormányzati rendszerről, de a kettő közötti kapcsolatot is meghatározza, az univerzalizálás szintjéről visszalépve a partikularitás szintjére. A parlamentáris kormányzat ciklusosságának elvi, általános értelmezése abban a mozzanatban partikulárisává válik, ahogy a potenciálisan alternatív kormányok alternatíváltansága tételeződik.

Négy évvel később Horn Gyula látszólag ugyancsak a ciklusok általános érvényű váltakozásáról beszélt elutasítva azokat a törekvéseket, amelyekben egy új kormány nem csupán az előtte álló ciklus keretein belül tevékenykedő – a rendszer szempontjából partikuláris pozíciójú – szereplője, hanem történelmi korszakok fordulópontjain, a meg nem határozott jövőért jön létre. *„Aligha hangzott el ebben az országban olyan miniszterelnöki expozé, amelyben az új kormányfő ne nevezte volna történelminek azt a pillanatot, amelyben megkezdte működését. Szakítsunk a rossz hagyománnyal – hagyjuk ezt.”* (Horn, 1994)

Ugyanakkor éppen azért, mert 1994-ben az alternativitás-elv érvényesülése nyilvánvalóan nem elvi, hanem nagyon is megszámlálható kérdésként vetődhetett csak fel, a „hagyománnyal való szakítás” nem tételezhető a parlamentarizmus elvi szintjén, illetve csak akkor, ha az 1867 utáni kormányzati rendszert is ideérti, vagy, ha a berendezkedések kereteinek értelmezése olyan

tág, hogy abba akár a rendszerváltást közvetlenül megelőző időszak is beleértendő. Ennél fontosabb, hogy a ciklusosság felvetése, amely első lépésben tehát akár az alternativitás-elv „szó szerinti” megjelenése is lehetne, valójában nem elvi, nem univerzális, hanem partikuláris az egymást váltó kormányok szempontjából – függetlenül attól, hogy milyen kormányforma keretei között jöttek létre.

KÖVETKEZTETÉSEK ÉS ÖSSZEFOGLALÁS

A retorika szerepe a parlamentáris kormányzatban nem pusztán külsődleges, nem korlátozódik a megszólalások megformáltságára vagy meggyőző erejére. Az alternativitás-elv, a többség potenciális váltakozásának logikája arra mutat rá, hogy a kapcsolat inherens: a retorika a parlamentarizmus működésének logikáját jelenti. Amennyiben a parlamentáris kormányzat leírásaként elfogadjuk a *pars pro toto* számos formában megjelenő elvét, akkor ezt a retorikai logikát megvizsgálhatjuk a szinekdoché trópusának érvényesülésén. A párt részlegessége és a kormányzat általánossága, a partikularitás és univerzalitás pozíciói közötti átmenet, a rész és egész közötti kapcsolat pedig a ciklusok váltakozásának szintjén is megmutatkozik.

A rendszerváltás óta lezajlott kormányalakítások során a felszólalók minden egyes alkalommal szükségét érezték, hogy valamilyen módon újrafogalmazzák az adott ciklus időbeli kereteit vagy annak viszonyát a megelőző, illetve későbbi kormányzati ciklusokhoz. Miközben az alternativitás elvét és a ciklusok váltakozását értelmezték, a felszólalók arra törekedtek, hogy a parlamentáris kormányzatra jellemző időbeli esetlegességet stabilizálják, ezt pedig úgy tették, hogy az adott ciklus keretein túli időszakot is bevonták saját kormányzásuk vagy az ellenfél kormányzásának retorikailag megformált keretei közé. Ez jellemző módon rész-egész logika mentén történt, amelyben az adott ciklus (vagy töredék-ciklus) jelentette részlegességen túllépve több ciklusra vonatkozóan is tételezték saját cselekvéseik érvényességét. Ez a szinekdochikus logika azokban az esetekben is érvényesült, amikor ciklus közbeni kormányalakításra került sor, a formálisan adott időtáv tehát eleve korlátozott volt, valamint akkor is, amikor a felszólalók a váltakozáselv szó szerinti értelmezéséből indultak ki, látszólag elutasítva egy adott kormány ciklusokon túlnyúló érvényességi körét. Retorikai értelemben a rész tehát minden esetben az egészszel helyettesítődőtt.

Az elméleti keretek meghatározásakor az egyik előfeltevés ugyanakkor az volt, hogy a retorikailag megformált univerzalitás-törekvések miközben létrejönnek, le is bomlanak, véglegesen tehát nem rögzíthető értelmezésekről van szó. Mint látható volt, ennek oka magában az érvelésben volt megtalálható: a partikuláris pozíción való túllépés végül mindig megerősítette a váltakozás elvét és a ciklusosságot. Miközben minden kormányalakítás során megfigyel-

hető volt az időbeli keretek kitágítása, a kormányzati mozgástér növelése (vagy éppen szűkítése ugyanezen logika mentén), a felszólalók ehhez éppen az alternativitás logikáját hívták segítségül, amit potenciálisan, a kormányzati rendszer absztrakt szintjén ugyan elismertek, de hatását – saját pozíciójuk rögzítése érdekében – korlátozni igyekeztek.

Ebből pedig az következik, hogy nem pusztán politikai (adott esetben kontextuális), de nem is pusztán nyelvi okai voltak annak, hogy az univerzalizás-törekvések végül mindig visszacsúsznak valamiféle partikularitásba. A parlamentáris kormányzat eleve retorikai működéséről, feltételezésem szerint szinekdochikus logikájáról van szó abban, hogy a *pars pro toto* elv érvényesülése mindig tételeződik, de mindig megmarad a nem lezárható, a vitathatóságot fenntartó értelmezések szintjén. Időbeli értelemben, a váltakozó ciklusok szempontjából ennek hátterében pedig a parlamentáris kormányzatra jellemző kettősség áll: a kormányok potenciálisan mindig végesek, de mégis mindig az egészre irányultan jönnek létre.

JEGYZETEK

- ¹ Érdemes felfigyelni arra, hogy Downs rendkívüli hatású elméletét – elfelejtkezve arról, hogy nyomatékosan felhívja a figyelmet arra, hogy modellről van szó – akarva-akaratlanul is az Egyesült Államok politikai kontextusában szokás vizsgálni, miközben az idézett leírás sokkal inkább emlékeztet a parlamentáris kormányzat kritériumaira, mint egy hatalommegosztáson alapuló berendezkedésre.
- ² A *pars pro toto* elve absztraktabb, illetve átfogóbb értelemben is újrafogalmazható: a totalitás vonatkozási területének kiterjesztéseként a képviseltektől a társadalmi területek teljességéig, egy átfogó politikáig, amely mindenkit minden szférában képviselni törekszik (Bihari–Pokol, 1998: 201.).
- ³ A magyar gyakorlat elemzéséhez lásd Horváth Péter (2013) tanulmányát.
- ⁴ „The model for that, the linguistic model for the process I am describing, and which is irreversible, is the model of the *passage* from trope, which is a cognitive model, to the performative, for example. Not the performative in itself – because the performative in itself exists independently of tropes and exists independently of a critical examination or of an epistemological examination of tropes – but the transition, the passage from a conception of language as a system, perhaps a closed system, of tropes, that totalizes itself as a series of transformations which can be reduced to topological systems, and then the fact that you *pass* from that conception of language to *another* conception of language in which language is no longer cognitive but in which language is performative.” (de Man, 1996: 132.)
- ⁵ Kenneth Burke parlamentárisnak nevezi azt a nézőpontot, illetve az irónia dialektikus működését, amelyben az egyes, egymásnak ellentmondó figuratív megnyilvánulások, például a különböző szinekdochék sem nem igazak, sem nem hamisak, hanem *hozzájárulók* (contributory). (Burke, 1969: 513.)